

УДК 349.2:364-7-057:355

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.7>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Постна Д.А.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
ORCID: 0009-0001-4835-7311
e-mail: dariia.postna@gmail.com

Постна Д.А. Забезпечення працевлаштування ветеранів війни.

Статтю присвячено дослідженню наявного стану забезпечення працевлаштування ветеранів війни в Україні. Зокрема, визначено коло осіб, що в межах чинного законодавства визнаються ветеранами війни. Проаналізовано ключові проблеми, з якими стикаються ветерани війни в сфері працевлаштування після повернення з військової служби. В основу такого аналізу покладено актуальні статистичні дослідження та релевантні наукові праці. В межах статті визначено основні заходи державного і локального рівня, що спрямовані на полегшення працевлаштування ветеранів війни. Зокрема, окреслено наявну систему гарантій при працевлаштуванні та в сфері трудових правовідносин як таких. Окремо приділено увагу державним гарантіям працевлаштування осіб з інвалідністю у зв'язку з наявністю у значної частини ветеранів війни інвалідності внаслідок одержання бойових травм. Також визначено систему державного стимулювання роботодавців для найму ветеранів війни, що включає, серед іншого, їх методологічний супровід та здійснення компенсаційних виплат роботодавцям за працевлаштування ветеранів війни. Окремо приділено увагу державним заходам щодо забезпечення освіти та перекваліфікації ветеранів, що прямо впливає на перспективи і можливості їх успішного працевлаштування. У роботі досліджено нові ініціативи щодо покращення стану працевлаштування ветеранів війни, зокрема, проаналізовано законопроект № 10261 від 14.11.2023 «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни», що пропонує впровадження нормативу чисельності ветеранів війни на підприємстві, окреслено переваги впровадження інституту помічників ветеранів. Визначено потребу міжінституційної співпраці різних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також забезпечення комплексного підходу до процесу реінтеграції ветеранів війни, зокрема, в межах трудових правовідносин. У висновках вказано на вже наявну еволюцію правових механізмів забезпечення працевлаштування ветеранів війни та необхідність подальшого їх покращення.

Ключові слова: реінтеграція, працевлаштування, зайнятість, державні гарантії, ветерани, ветерани війни, військовослужбовці.

Postna D.A. Provision of employment for veterans of war.

The article focuses on studying the current state of employment of war veterans in Ukraine. In particular, the group of individuals recognized as war veterans within the framework of current legislation is determined. The key problems that war veterans face in the field of employment after returning from military service are analyzed. The analysis is based on current statistical research and relevant scientific works. The article identifies the main state and local measures aimed at facilitating the employment of war veterans. Particularly, the existing system of guarantees for employment is outlined. Special attention is given to state guarantees for the employment of persons with disabilities, due to the fact that a significant part of war veterans has disabilities as a result of combat injuries. A system of state incentives for employers to hire war veterans is also determined, which includes, among other things, methodological support and the provision of compensation payments to employers for the employment of war veterans. Additionally, the article highlights state measures to ensure education and retraining of veterans, which directly affects the prospects and opportunities for their successful employment. The

paper examines new initiatives to improve the provision of employment of war veterans. In particular, the draft law № 10261 dated November 14, 2023 “On Amendments to the Law of Ukraine “On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection” regarding employment guarantees for war veterans” was analyzed, which proposes the introduction of a standard number of war veterans at the enterprise, and the advantages of introducing the institute of veteran assistants were identified. The necessity for interinstitutional cooperation between various state authorities and local governments was identified, as well as ensuring a comprehensive approach to the process of reintegration of war veterans, in particular, within the framework of labor relations. The conclusions indicate the already existing evolution of legal mechanisms for ensuring employment of war veterans and the need for their further improvement of the system.

Key words: reintegration, employment, occupation, state guarantees, veterans, war veterans, military personnel.

Постановка проблеми. Внаслідок тривалої російсько-української війни в Україні продовжує стрімко зростати ветеранська спільнота. За даними Міністерства у справах ветеранів України: «станом на 1 січня 2022 року в Україні налічувалося 493 550 учасників бойових дій». Водночас, з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, показники значно зросли [1].

Їхнє звільнення з військової служби невідворотно супроводжується процесом реінтеграції, важливою складовою якого є забезпечення працевлаштування ветерана. Водночас, зазначене передбачає великий обсяг роботи та необхідність наявності ефективних механізмів, які почали активно розвиватися лише в останні роки, і досі потребують значного доопрацювання.

Метою дослідження є розгляд існуючих проблем реінтеграції ветеранів війни у сфері зайнятості, аналіз наявної системи державної підтримки та законодавчого регулювання у зазначеній сфері та розгляд перспектив їх покращення.

Стан опрацювання проблематики. Питання реінтеграції ветеранів здебільшого досліджувалося із соціальної та економічної точок зору. Водночас, в останні роки актуалізувалося питання правового регулювання повернення ветеранів до діяльності на ринку праці. А саме, в наукових роботах Вербицької А., Коссово-Сіліної Г.О., Азьмук Н.А., Грішнєвої О., Лисенко В. та інших. Крім цього, значну роль у вивченні сфери забезпечення працевлаштування та подальшої професійної діяльності ветеранів відіграють численні опитування та напрацювання різних установ і громадських організацій, серед яких найбільш вагомими є дослідження Українського ветеранського фонду.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська мова знає декілька значень поняття «ветеран», спільним у яких є досвідченість людини в певній сфері діяльності [2]. Так, В. Олійник виділяє наступні тлумачення цього терміну: «1. долучення особи до військової служби, залучення до бойових дій» (це відповідає базовому легальному визначенню поняттю «ветеран війни»); «2. значні досягнення в роботі та відповідний стаж («ветеран праці»); 3. стаж служби понад 25 років у правоохоронних органах («ветеран служби»)» [3, с. 17].

Легальне визначення поняття «ветеран війни» (надалі також – ветеран) надане у ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ, а саме, вказано, що ветеранами війни є «особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав» [4].

Закон виділяє в межах цієї категорії три підгрупи: «учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни» [4]. В узагальненому вигляді можна зазначити, що сукупно ці три категорії охоплюють досить широке коло осіб, залучених як до здійснення безпосередньо бойових операцій, так і до іншої допоміжної діяльності в межах оборони і захисту України та/або УРСР. Поняття ветеранів війни об’єднує «військовослужбовців, партизанів, підпільників, членів добровольчих та інших формувань, утворених у відповідності з положеннями українського законодавства або таких, що в подальшому увійшли до складу формувань, утворених згідно з положеннями українського законодавства (раніше – законодавства УРСР), працівників різних сфер, чия діяльність була залучена до забезпечення оборони держави тощо» [4].

Подібне комплексне визначення поняття «ветеран війни» не є суто українським нововведенням. Так, закордонне розуміння цієї категорії доволі сильно різниться залежно від країни. Однак в загальному вигляді, усі визначення поділяються на три підходи: «сфокусовані – тобто такі, які визнають ветеранами лише вузьку групу військовослужбовців, що брали участь у конкрет-

них бойових операціях (Франція); інклюзивні – тобто такі, які визнають ветеранами усіх членів військових формувань держави (США, Великобританія); всеосяжні – тобто такі, що охоплюють військовослужбовців та інших осіб, що сприяли захисту та обороні держави (Хорватія, Україна)» [5, с. 20].

Як показує опитування Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів (далі – Український ветеранський фонд) за січень-квітень 2023 року, більшість ветеранів війни (77,6% опитаних) сприймають безробіття як одну з найбільших проблем після повернення з війни [6]. Вказана позиція не є безпідставною: так, за іншим дослідженням Українського ветеранського фонду, станом на «початок лютого 2024 року, 30,95% ветеранів, що не несуть військову службу, залишались безробітними» [7]. При цьому, «найгостріше ця проблема поширена серед молоді 18–24 років (61%), а також жителів сіл (49%)» [8, с. 46].

Основні проблеми ветеранів при працевлаштуванні, за результатами опитувань, залишаються по суті незмінними. Опитування Українського ветеранського фонду за січень-квітень 2023 року згрупувало їх у три узагальнені групи, з якими вважаємо за доцільне погодитися: «1. Небажання працедавців брати ветеранів на роботу. 2. Брак можливостей для перекваліфікації. 3. Особистісні зміни, через які проходять учасники бойових дій» [6].

Проте, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у п. 11–13 ст. 12 передбачає додаткові гарантії у сфері зайнятості для ветеранів, а саме: «право на одержання допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; додаткову відпустку зі збереженням заробітної плати строком на 14 календарних днів на рік; можливість використання чергової щорічної відпустки у будь-який час (без очікування шестимісячного строку перебування на роботі); переважне право на залишення на роботі при проведенні скорочень, а також переважне право на працевлаштування у разі ліквідації юридичної особи» [4].

Крім цього, значна кількість ветеранів внаслідок одержаних під час бойових дій травм, отримують статус осіб з інвалідністю, що ускладнює працевлаштування. Кодексом законів про працю України передбачено додаткові пільги і гарантії, а саме заборону встановлення випробувального терміну для осіб з інвалідністю (ч. 3 ст. 26), визначено складнощі у виконанні роботи внаслідок інвалідності як одну з підстав дострокового розірвання трудового договору з ініціативи працівника (ч. 1 ст. 39) [11]. Закон України «Про відпустки» встановлює подовжений «строк основної щорічної відпустки для осіб з інвалідністю: з I та II групою інвалідності – 30 календарних днів; з III групою інвалідності – 26 календарних днів (ч. 7 ст. 6)» [12].

Держава, у свою чергу, крім встановлення пільг та гарантій, застосовує різні правові стимули щодо роботодавців, що мають спонукати їх до найму ветеранів. Такі стимули, при цьому, відповідають загальнотеоретичному поділу на позитивні (заохочення) та негативні (покарання).

На сьогодні більш ефективно розвинені стимули, орієнтовані саме на найм осіб з інвалідністю, частина з яких є ветеранами. Так, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» у ч. 1 ст. 19 встановлює норматив кількості осіб з інвалідністю на підприємстві, установі, організації: «4% середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік; для юридичних осіб та фізичних осіб, що використовують найману працю, чисельність найманого персоналу яких складає від 8 до 25 осіб – 1 робоче місце» [13]. Дотримання нормативу забезпечується, зокрема, наявними механізмами контролю та системою адміністративно-господарських санкцій, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення»» від 31 січня 2007 р. № 70 [14].

Для роботодавців, що дотримуються нормативів, встановлена компенсація фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю, згідно з відповідним Порядком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю» від 22 серпня 2023 р. № 893. Така компенсація, згідно з п. 6 Порядку, «надається центром зайнятості за письмовою або електронною заявою роботодавця, поданою впродовж 90 днів з дня працевлаштування особи з інвалідністю. Розмір компенсації складає не більше 15 мінімальних заробітних плат для облаштування робочого місця для особи з інвалідністю I групи, та 10 мінімальних заробітних плат – особи з інвалідністю II групи» (п. 5 Порядку) [15].

Варто відзначити специфічні заходи стимулювання роботодавців для найму саме ветеранів. У даному випадку державний підхід надає перевагу системі позитивних заохочень. Так, Порядок надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 124, у пп. 7, 8 п. 1 та пп. 3 п. 4 ч. 3 встановлює, що «компенсація роботодавцю може надаватися за працевлаштування: учасників бойових дій (у розумінні п. 19-21 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»); військовополонених, після звільнення з полону (у розумінні п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»); звільнених із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби – на перше робоче місце після звільнення» [16].

Хоча видається доцільним зазначити, що спроби встановлення нормативу чисельності ветеранів на підприємстві також були. Зокрема, у Верховній Раді зареєстрований законопроект № 10261 від 14.11.2023 «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни» (далі – Законопроект) [17].

Так, вказаний Законопроект виділяє працевлаштування як окрему сферу державної підтримки ветеранів. Найбільш вагомим пропонуваним нововведенням є виокремлення окремої статті 16-1 в межах Закону, що регулює питання забезпечення права ветеранів на працевлаштування, зокрема: встановлює норму кількості штатних працівників-ветеранів; суб'єктів владних повноважень, що мають сприяти працевлаштуванню ветеранів (вести аналітичну діяльність, визначати ветеранів, які можуть бути працевлаштовані, проводити перевірки роботодавців на предмет дотримання нормативу, накладати санкції за недотримання нормативу та стягувати їх суму тощо); розміри адміністративно-господарських санкцій за недотримання нормативу [17]. Таким чином, наведена стаття 16-1 Законопроекту майже повністю дублює положення ст.ст. 19-20 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» щодо встановлення нормативу чисельності осіб з інвалідністю на підприємстві. Основною відмінністю є розмір самого нормативу: «2 відсотки середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця» [17].

Серед інших державних ініціатив можна виділити створення практичного посібника для роботодавців «Військовослужбовці. Повернення. Підходи та практики організації роботодавцями взаємодії з мобілізованими та демобілізованими працівниками та працівницями», підготовленого за інформаційної підтримки Міністерства економіки України [18]. Зазначений документ містить аналіз існуючих проблемних питань повернення ветеранів у цивільне життя та поетапне дослідження процесу реінтеграції із рекомендаціями, а також орієнтовний розрахунок витрат роботодавця на відповідні заходи.

Відповідні заохочення та методологічний супровід з боку держави для роботодавців є важливою складовою державної політики у досліджуваній сфері. Однак на сьогодні відсутність активного інформування широкого кола громадськості щодо наявного державного стимулювання призводить до низького рівня обізнаності суспільства, і, відповідно, знижує ефективність стимулювання.

Окремо також видається доцільним зазначити на упередженому ставленні до ветеранів не лише зі сторони роботодавців, а й трудового колективу. На зазначену проблему неодноразово зауважували респонденти опитувань [8, с. 44; 10, с. 67]. З метою усунення вказаної проблеми, виникає потреба додаткових заходів з боку роботодавця для формування єдності трудового колективу.

Окрім додержання встановлених законодавством вимог, працевлаштування ветеранів та їхня ефективна реінтеграція часто вимагає від роботодавців забезпечення комплексних адаптаційних програм, що, серед іншого, можуть включати медичний, психологічний та юридичний супровід, менторство на робочому місці, програми перекваліфікації, підвищення кваліфікації та навчання, інформаційну політику в межах трудового колективу, що є ресурсовитратним за відсутності відповідного сприяння зі сторони держави та державної підтримки.

Значною частиною таких адаптаційних програм є необхідність навчання ветерана на робочому місці або надання програм перекваліфікації у зв'язку з тривалою відсутністю відповідного професійного робочого досвіду.

Державою передбачена низка заходів щодо забезпечення освіти та перекваліфікації ветеранів, зокрема: додаткові пільги для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої

та вищої освіти, передбачені ч. 8 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їхнього соціального захисту» [4] та пп. 3 п. 4 Порядку та умов надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти [19]; ваучери на другу або третю вищу освіту, або професійну технічну освіту за рахунок наданих коштів [20]; запровадження Центрів ветеранського розвитку при закладах вищої освіти, що забезпечують перекваліфікацію та супровід ветеранів [21]. Водночас, вказані заходи досі залишаються недостатніми, що спричиняє необхідність впровадження заходів перекваліфікації окремими роботодавцями.

Таким чином, на сьогодні, значна частина адаптаційних програм зосереджується на локальному рівні за ініціативою окремих роботодавців. Водночас, державна підтримка потребує значного доопрацювання та розширення. Результати опитувань ветеранів свідчать, що більшість осіб, на допомогу яким вона спрямована, оцінюють її як неефективну [10, с. 77]. Так, державною встановлюється низка гарантій. Водночас, часто вказані гарантії залишаються нереалізованими внаслідок відсутності реальних механізмів їх практичного втілення або відсутності належної інформаційної політики щодо інформування зацікавлених осіб, яких ці гарантії та пільги стосуються.

Необхідним є більш індивідуальний підхід до адаптації ветеранів: залежно від віку, досвіду, особистісних якостей особи, вона потребує різного типу пільг. Для формування більш індивідуалізованої системи реінтеграції сьогодні, за ініціативи Міністерства у справах ветеранів України, на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя», в Україні був впроваджений інститут помічників ветеранів. Зазначені особи, які самі належать до ветеранів або кола їхніх родичів, після проходження навчання, здійснюють сприяння та супровід ветерана у сфері реінтеграції після звільнення з військової служби, і працевлаштування зокрема [22]. Вказаний інститут, попри складнощі його реалізації, потенційно здатний забезпечити необхідний рівень супроводу при адаптації ветерана, заснований на індивідуальному і довірливому підході, поєднуючи формально-практичні аспекти із психоемоційними.

Водночас, в контексті пошуку шляхів покращення державної підтримки реінтеграції ветеранів, видається доцільним наголосити на необхідності комплексного підходу. Питання повернення до цивільного життя не може бути вирішено в межах однієї сфери, а також реалізовуватися відокремленою діяльністю одного компетентного органу. Як наслідок, Міністерство у справах ветеранів України, як профільний центральний орган державної влади, має постійно перебувати у тісній співпраці з іншими органами: Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури та інформаційної політики України, Міністерством економіки України та Міністерством соціальної політики України.

До прикладу, у США процес реінтеграції розпочинається ще до демобілізації особи. «Такі «програми переходу» включають обов'язкову для всіх військовослужбовців, що звільняються зі служби, п'ятиденну навчальну програму, в межах якої складається індивідуальний план. По завершенню програми перевіряється готовність особи до професійної діяльності на основі встановлених стандартів. Крім цього, існують також додаткові факультативні програми, що включають тренінги для підготовки до вищої освіти, підприємництва та технічні тренінги» [23, с. 8-9].

Так, виходячи з Положення про Міністерство оборони України, «обов'язок щодо забезпечення підготовки військовослужбовців до демобілізації, покладений на Міністерство оборони України» [24]. Це підтверджує також нова Політика залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони, затверджена Міністерством оборони України 2024 року, яка у п. 7 абз. 3 ч. 2.4.4 встановлює необхідність впровадження «дієвої системи соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, що звільняються, до цивільного життя, їх перепідготовки, надання інформаційних, консультаційних, профорієнтаційних послуг, сприяння у працевлаштуванні, а також системи інформування військовослужбовців, які підлягають звільненню з військової служби, про стан ринку праці та його перспективи, спеціальності та професії, що користуються попитом на ринку праці» [25, с. 16].

Висновки. Таким чином, існуюча на сьогодні система забезпечення працевлаштування ветеранів досі залишається не достатньо ефективною. Водночас, за останні роки механізми адаптації значно розвинулися як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств, установ та організацій. Активізація державної діяльності у сфері підтримки ветеранів після початку повномасш-

табного вторгнення Російської Федерації прослідковується навіть суто формально у хронології прийняття нових нормативно-правових актів та внесення змін у вже існуючі нормативно-правові акти. Крім цього, впроваджуються нові програми та підходи, розвивається інформаційна політика.

Як показують іноземні дослідження, проблеми ветеранів у сфері реінтеграції в Україні багато в чому аналогічні до закордонного досвіду. Таким чином, видається можливою співпраця України з іншими державами, іноземними та міжнародними організаціями, та адаптація позитивного світового досвіду.

Попри розвиток ветеранської політики в останні роки, її досі не можна назвати цілісною та сформованою. Формування реальних механізмів реінтеграції та встановлення дієвих гарантій працевлаштування ветеранів, підкріплених системою моніторингу за їх реалізацією, є ключовими питаннями для вирішення психоемоційних та економічних наслідків війни для держави і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Станом на 1 січня 2022 року в Україні було понад 38 тисяч учасниць бойових дій – тепер ця цифра збільшиться в рази». Юлія Лапутіна. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/stanom-na-1-sichnya-2022-roku-v-ukrayini-bulo-ponad-38-tisyach-uchasnic-bojovih-dij-teper-cya-cifra-zbilshitsya-v-razi-yuliya-laputina> (дата звернення: 27.09.2024).
2. *Ветеран*. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970. Т. 1. С. 343. URL: <https://sum11.com.ua/veteran> (дата звернення: 27.09.2024).
3. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю: метод. посібник / уклад. А. Соцька та ін.; упоряд. О. Волгіна, О. Іванова, Т. Лялька. м. Київ, 2022. 79 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/Reintegration-manual.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. Дата оновлення: 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n147> (дата звернення: 27.09.2024).
5. Керрінгтон Дж. І. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
6. Потреби ветеранів 2023. Січень – квітень 2023 р. *Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів*. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023> (дата звернення: 27.09.2024).
7. Працевлаштування ветеранів: актуальні запити. *Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів*. URL: <https://veteranfund.com.ua/2024/02/09/pratsevlashtuvanya-veteraniv-aktualni-zapity/> (дата звернення: 27.09.2024).
8. Реінтеграція ветеранів в Україні. Національне опитування : звіт. Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні, 2022. 58 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/VETERANS%E2%80%99%20REINTEGRATION%20IN%20UKRAINE_UKR-NEW.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
9. Двадцять загальнонаціональне опитування: образ ветеранів в українському суспільстві. 14–16 січня 2023. Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів України, 2024. 39 с. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/doc/Veterans_UA_012023.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
10. Кіріллова Ю., Зновяк В., Казанська А. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні. Червень – липень 2023 р.: соціологічне дослідження. Київ : Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів України, 2023. 88 с. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/Zvit_pereshkodi_precevlashtuvanii.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
11. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Дата оновлення: 27.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n223> (дата звернення: 27.09.2024).

- 27.09.2024).
12. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. Дата оновлення: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#n87> (дата звернення: 27.09.2024).
 13. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#n152> (дата звернення: 27.09.2024).
 14. Деякі питання реалізації норм Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та «Про зайнятість населення» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#n49> (дата звернення: 27.09.2024).
 15. Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 202 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-%D0%BF#n102> (дата звернення: 27.09.2024).
 16. Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування zareєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
 17. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо гарантій працевлаштування ветеранів війни: Проект Закону України від 14.11.2023 № 10261. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43181> (дата звернення: 27.09.2024).
 18. Військовослужбовці. Повернення. Підходи та практики організації роботодавцями взаємодії з мобілізованими та демобілізованими працівниками та працівницями. Серпень – грудень 2023 року / упоряд. В. Стечик, Р. Бондар, М. Квітка. 2023. 40 с.
 19. Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
 20. Ваучер на навчання. *Державна служба зайнятості*. URL: <https://www.dcz.gov.ua/profnavch/voucher> (дата звернення: 27.09.2024).
 21. Центри ветеранського розвитку. *Міністерство у справах ветеранів України*. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/tsentri-veteranskogo-rozvitku> (дата звернення: 27.09.2024).
 22. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
 23. Employment for Veterans: Trends and Programs: CRS Report for Congress. February 20, 2014. URL: <https://ecommons.cornell.edu/server/api/core/bitstreams/alae471d-759f-4106-8896-38ce9f59082d/content> (дата звернення: 27.09.2024).
 24. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.09.2024).
 25. Політика залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони: затв. Міністром оборони України. Київ, 2024. 54 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/27302024/POLITIKA_zaluchennya_rozvitku_ta_utrimannya_lyudskogo_kapitalu_v_silah_oboroni140524.pdf (дата звернення: 27.09.2024).